

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.4.477

UDK 316.774

Primljeno: 05. 07. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Tahani Komarica

ZAMKE MREŽE- RAZLOZI ZA DOPUNU DEFINICIJE MEDIJSKE PISMENOSTI

U ovom radu su kroz prizmu pobornika i skeptika predstavljene karakteristike mreže. U tom rasponu ukazano je na zamke mreže na društvenoj i individualnoj ravni kroz krizu demokratije kao uvod u netokratiju. Poseban problem koji proističe iz toga su određenja medijske pismenosti. U tom smislu daje se dopuna definicije medijske pismenosti pojmom „isključivanje“ sve u cilju opismenjavanja za život sa medijima.

Ključne riječi: mreža; medijska pismenost; zamke mreže; netokratija; isključivanje

Funkcioniranje čovjeka 21. vijeka nužno podrazumijeva upotrebu mreže. Entuzijazam upotrebe mreže i njene prednosti potiskuju u drugi plan zamke koje ona sa sobom nosi. Trenutno živimo u vremenu koegzistencije dva društvena uređenja, starog, koje je na izmaku i novog, netokratskog, koje je u procesu stvaranja. Za efikasnu upotrebu mreže i snalaženje u novom dobu potrebno je savladati nove dimenzije pismenosti. Definicija medijske pismenosti koju nauka koristi posljednjih devetnaest godina a koja podrazumijeva pismenost za život u medijima, pokazuje se nedovoljnom u kontekstu zamki mreže. Potreba za dopunom definicije medijske pismenosti proizlazi iz karakteristika same mreže, te iz promjena koje se dešavaju na društvenom i individualnom planu našeg života sa medijima.

1. KARAKTERISTIKE MREŽE

Za nauku je pitanje veze „... čovjek – svijet, bilo je čas na jednom, čas na drugom polu ovog odnosa“ (Vuksanović 2016: 10). Okruženje u kojem živimo danas je bitno različito od okruženja 20. vijeka koje još mnogi pamte. Razvojem mreže čovjek se seli u cyber prostor. Virilio o cyber prostoru govori kao o „virtuelnom gradu, tom deteritorijalizovanom metagrađu“ (2000: 15) koji čovjeka preobražava iz konzumenta u robu, iz tjelesnosti u „post ili transhumanog hibrida“ (Vuksanović 2016: 17). Za Virilia je pitanje cyber prostora pitanje vremena: „Što se više ukidaju vremenske razlike to se više širi slika prostora (...) umjesto kraju Istorije, prisustvujemo kraju geografije“ (2000: 14, 17), jer novo cyber okruženje ne prepoznaje vrijeme koje ima tok prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Vrijeme ograničeno sadašnjim trenutkom dokida svaku transmisiju.

Virilio govori o dromologiji kao o interakciji na uštrb akcije, koja podrazumijava „automatsku obrade znanja, što predstavlja generalizaciju amnezije koja će biti posljednje ostvarenje industrije zaborava“ (2000: 122). Usmjerenost na sadašnji trenutak ono sada lišava onog ovdje pri čemu „... se sve događa a da nije potrebno nigdje poći“ (Ibid. 125). Za Vuksanović ovi transformirajući procesi „... ontološku razliku smanjuju sve više na štetu stvari, a u korist svijeta čistih i empirijskih pojava“ (2008: 22). Posrijedi je pervertiran odnos u kojem vanjsko ne ulazi unutra, već unutrašnje izlazi van u medij interneta kao „avangardni medij“ (Virilio 2000: 60). Nismo (još uvijek) sa sebe pogulili kožu, slikovito prikazanu izložbom „Svjetovi tijela“ (Ibid. 53), ali jesmo koprene svake intimnosti.

Negroponte (1998: 159) kao jedan od pobornika mreže u djelu *Biti digitalan* iskazuje neskriveno oduševljenje internetom koje se ogleda u olakšavanju komunikacije „van realnog vremena“. Postavlja novi koncept adrese, deteritorijalizovne i lične kao matični broj. Kao prednost navodi i personalizaciju informacija na lični zahtjev. Mreži pripisuje poticaj zajedništva: „Istinska vrijednost mreža manje leži u informacijama, a više u zajednici“ (1998: 174). Entuzijastičan je i po pitanju odsustva društvenog poretka: „Niko nije šef i svi dijelovi se do sada zadivljujuće prilagođavaju“ (1998: 172). Njegov entuzijizam bezgraničan je koliko i cyber prostor. Ozbiljnije zamjerke Negroponteu odnose se na poimanje učenja i čovjekovih sposobnosti: „Mogli bismo biti društvo sa mnogo manjim brojem djece koja nisu u stanju da uče i sa mnogo više sredina koje bi podučavale nesposobne, nego što je sada slučaj. Ovo se mijenja zahvaljujući kompjuterima, koji nas čine sposobnijim da pridemo djeci uz pomoć različitih stilova učenja i razvijanja saznanja“

(1998: 187). Nesposobnost je relativan pojam. Čovjek osposobljen za život u cyber prostoru ima male šanse za preživljavanjem u šumama Tanzanije, dok je dječak iz plemena u Tanzaniji osposobljen za snalaženje u teritorijalizovanoj šumi. Čovjek ne uči samo čitajući tuđa znanja, prikupljajući informacije i reprodukujući ih. Učenje podrazumijeva složene misaone procese, indukcije i dedukcije, generalizacije i apstrakcije, posmatranja i pounutrenja. Reprodktivno znanje bez pounutrenja je jednako pseudoakciji i osjećaju koji daje klik lajka na društvenim mrežama.

Manovič (2015) uočava da novi mediji koriste binarni kod (računar ima mogućnost obrade podataka starih medija prevodeći ih u binarni kod). Definira potom principe novih medija: 1. numeričke predstave – individualna prilagođenosti, a ne masovne standardizacije, 2. Modularnost – neovisno funkcionisanje dijelova, 3. automatizacija – omogućava isključivanje ljudske namjere, 4. promjenjivost – u svim aspektima komunikacije i stvaranje dividue umjesto individue, 5. transkodiranje – koje omogućava prebacivanja u drugi format.

Tok informacija u mreži je fluidan, „jamstvo slobode, kreativnosti i vječne sreće nalazi se u nezaustavljivom, ekstatičkom tijeku informacija“ (Bard i Sonderqvist 2003: 88). Sama mreža je zapravo fluid jer fluidi „za razliku od čvrstih tijela, teško zadržavaju svoj oblik. Fluidi (...) ne fiksiraju prostor niti vezuju vrijeme (...) njih nije lako zaustaviti“ (Bauman 2011: 10). Fluidni mrežni tokovi održavaju infostaj koji se ogleda u „nemjerljivom višku“ (Bard i Sonderqvist 2003: 32) informacija. Infostaj ima parališući efekat potpuno sukladan „epohi neangažiranja, neuhvatljivosti, lakog bijega i beznadne potjere“ (Bauman 2011: 119).

Neupitno je da internet kao digitalni, kontinualni, avangardni medij ne možemo izbjeći, čak i da u nas implantiraju čip koji bi omogućio „neposredno, telepatško komuniciranje među ljudima bez posredovanja, odnosno jedno takvo „umrežavanje“ ljudskih umova, koje je na djelu bez mrežnog posredovanja ...“ (Vuksanović 2016: 18). Izbjegavanje medija, pa i mreže, je Sizifov posao, ali ono što možemo jeste naučiti živjeti sa medijima, a ne u medijima.

2. ZAMKE MREŽE

Mreža, osim prednosti koje navodi Negroponte, ima i svoje zamke. Svaki tehnološki progres dovodi do strukturalnih izmjena na društvenom i individualnom nivou ili, rečeno jezikom novih medija, na društvenoj i individualnoj platformi.

2.1. Društvena platforma

Za razumijevanje promjena na društvenoj platformi važno je da shvatimo promjene načina kontrole. Autokratska društva imaju za cilj kontrolisanje djela, demokratska prenose težište na misli: „Propaganda za demokratiju je ono što je toljaga za totalitarnu državu“ (Chomsky 2008: 16). Internet je od pobornika doživljen kao renesansa demokratije jer će „... dokinuti monopol nad informacijama i centraliziranu kontrolu nad komunikacijama“ (McChesney 2014: 28). Internet ne možemo posmatrati van odnosa demokratije i kapitalizma. U skladu sa osnovnim principom po kojem kapitalizam funkcioniše, McChesney (2014) razmatra i njegove posljedice na društvenoj platformi. U kapitalizmu radnici prodaju svoj rad, a kapitalisti ostvaruju profit i dohodak. Iz toga proizlazi osnovni princip koji uvijek vrijedi za kapitaliste: „Što su troškovi manji, to je veća dobit“ (Ibid. 53). Kapitalizam ne nudi garancije zadržavanja društvenog statusa, premda takva mogućnost postoji, ali rijetko se dešava. Internet olakšava smanjenje troškova i premještanje proizvodnje u zemlje sa niskom nadnicom. To je u demokratskim zemljama zapada dovelo do rasta nezaposlenosti a globalno do veće ekonomske nejednakosti. Kapitalisti osiguravaju pozicije koristeći svoj politički utjecaj kako bi otežali ili onemogućili organiziranje radničkih sindikata. Uloga države je nerijetko koruptivna i prilagođava se „interesima bogatstva“ (McChesney 2014: 66). Osiguravanje položaja u odnosu na konkurenciju kapitalisti ostvaruju monopolom koji onemogućava ulazak manjih igrača. Produkt monopola je tržište jednakih proizvoda jednake cijene. Uvećanje prodaje se ostvaruje oglašavanjem u kojem se koristi utjecaj na emocije. Internet je izmijenio način oglašavanja, te se ostvaruje u „povezivanju brendova s osjećajima ljudi i dubljim psihološkim ustrojem“ (McChesney 2014: 71). Internet kao „zeleni demokratski socijalistički utopija“ (Ibid. 37) doprinio je krizi demokratije i uvod u netokratiju.

Demokratski „imperativ slobode prelazi na kategorički imperativ oslobađanja“ (Bodrijar 2009: 31), koji kulminira u samoograničavanju slobode ekraničkim fizičkim visokog infostaja. Njegov cilj je nametanje trendova u cilju postizanja unificiranog društvenog identiteta (Bard i Sonderqvist 2003: 220). Netokratsko društvo izrasta na demokratskom imperativu slobode, maksimaliziranju zarade i monopolu koji omogućava mreža. Netokratija u svrhu kontrole koristi visok infostaj, koji nas drži fiksirane za ekrane u pseudoaktivnosti klikanja koja ne promišlja, ne razmjenjuje misli i ne organizuje se. Tako mi postajemo „taoci informacija“ (Bodrijar 2009: 61). U za netokratiju „karakterističnom nastojanju na univerzalnoj otvorenosti, dostupnosti“ (Bard i Sonderqvist 2003: 110), fluidnost se miješa sa lakoćom i

slobodom dok smo nesvjesni „zidova koji se postavljaju između čovjeka i njegovih mogućnosti“ (Alić 2016: 100).

Između tradicionalnog kapitaliste i netokrate postoje bitne razlike. Netokrata po Bard i Sonderqvist (2003) ima mogućnost izbora između impleatacije, u čijem fokusu su znanja, veze i ekskluzivne informacije, i eksploatacije fokusirane na novac. Impleatacijska potrošnja ima važnu karakteristiku koja do sada nije našla mjesto u definiciji medijske pismenosti, a to je „... izbjegavanje nepotrebnih informacija“ (Bard i Sonderqvist 2003: 203). Odnos između netokrata i niže klase novog društva, konzumarijata, takav je da „... netokracija upravlja svojom proizvodnjom želja, dok konzumarijat postupa prema zapovjedima netokracije“ (Ibid. 121). Tu smo već pred zamkama mreže koje postoje za individuu.

2.2. Individualna platforma

Mreža je virtualna scena na kojoj se režiraju i odigravaju predstave za javnost nepostojećeg snivanog savršenstva „Spektakl je čuvar tog sna“ (Debor 2006: 8). Slika je zamijenila riječ. Na mreži slika kulminira, tako da „ljudi više nisu žrtve slike: sami se pretvaraju u slike“ (Bodrijar 2009: 70). Problem identiteta, opisan kao prelaz iz individue u dividuu, sa stalnim dijeljenjem i promjenjivosti, odražava unutarnji ustroj mreže. Identitet sa aspekta mreže Bard i Sonderqvist (2003: 188) razumijevaju kao „mogućnost izbora između nekoliko različitih identiteta (...) čiji se stil prilagođava situaciji i kontekstu“. Cilj nove ličnosti „neće biti u tome da nešto dovrši (...) već da se brojne mogućnosti što duže održe na životu“ (Ibid. 189). Nova ličnost će pod utjecajem mreže biti prisiljena na „prihvatanje mobilističkog identiteta...“ (Ibid.), što je u skladu sa Manovičevim (2015) principima novih medija.

Proizvodnja želja konzumarijata je uvod u proizvodnju životnog stila, baza za kreiranje identiteta na mreži „Stil života nadomješta život“ (Bard i Sonderqvist 2003: 143). Identiteti bazirani na životnim stilovima zabave su upravo one Negroponteove zamjene zamagljivanjem i pervertiranjem vrijednosti, jer: „Etika će sve više postajati pitanje estetike“ (Bard i Sonderqvist 2003: 194). Ova promjena je očita. Prostitutka postaje elita, političar cirkusant, meteorolog glumac, top-model uzor estetike bez jezika.

Pluralizacija medija je dovela do fragmentacije publike. Stari zahtjev – kontrola pažnje – postavlja se u novom ruhu. Netokrati se i tu odlično snalaze anestezirajući i odvlačeći pozornosti heterogene potklase (Bard i Sonderqvist 2003: 143). U svrhu kontrole pažnje mreža je pretvorena u luna park ogromnih razmjera: „vremenska

prognoza, vijesti, politički žurnalizam i izborni izvještaji“ (Ibid.). Ona kreira novu verziju narkomana ovisnih o novoj dozi, a mi joj se prepuštamo blaženo sretni prodajući svoju pažnju za badava u pokušaju da izgradimo svoje „jesam“ van sebe. Ljudsko pamćenje se svodi na zapamćivanje mjesta gdje se nalaze podaci, ali ne i pamćenje podataka. Stvaranje logičkih veza između različitih podataka nije više potrebno, te tehnološka revolucija vodi do „tragedije znanja“ (Virilio 2000: 106). Uvezivanje sadržaja obavljaju hyperlinkovi, „... mreža usmjerava naše životne živčane putove i umanjuje našu sposobnost kontemplacije, ona mijenja i dubinu naših emocija, ne samo naših misli“ (Carr 2011: 277) osjećujući čovjekovu percepciju i kreaciju. Carr (2011: 224-248) pojašnjava važnost pažnje za konsolidaciju eksplicitnog pamćenja. Upotrebom mreže „uvježbavamo svoj mozak da bude ometen – da obrađuje informacije veoma brzo i veoma efikasno, ali bez održavanja pažnje“ (Carr 2011: 244), čime smo u začaranom krugu, ili, jezikom mreže rečeno, u petlji, uskraćeni za eksplicitno pamćenje i u ovisničkom odnosu prema mreži. U eksperimentu sa ELIZOM¹, koji opisuje Carr (2011), zaprepašćuje činjenica plastičnosti mozga koja uključuje i empatiju sa mašinom, mijenjanje naših mentalnih obrazaca tako da postajemo nesposobni za trajne, tople relacije i sve se više oblikujemo prema formi i funkciji mašine (Carr 2011: 262).

Nerealni bijeg od smrti ili čak „pokušaj izbacivanja smrti iz naših života“ (Castells 2000: 476) nametnut je spektaklom. Predvorje smrti su starost, u kojoj se gubi ljepota, i bolest. Mreža uprizoruje ljepotu i „vječnu“ mladost. Spektakl je estetska zamka povezana sa „kulturom individualizma ili narcizma“ (Castells 2000: 477). Održanje iluzije vječne mladosti je u prošlosti bilo dostupno „zvijezdama“ tv ekrana. Danas su svi „zvijezde“ mreže. Hijaluron, botoksi i zahvati plastične hirurgije cijenom su sve dostupniji, a i za one sa nižom platežnom moći postoji dostupno rješenje, filteri i aplikacije koji čovjeka pretvaraju u slike. I medicinske nauke su usmjerene na trendove zdravog životnog stila i „opsesivne prevencije i borbe do kraja“ (Castells

---

¹ Carr (2011) u poglavlju „Stvar kao ja“ opisuje eksperiment u kojem Joseph Weizenbaum programira računar tako da prirodni pisani jezik raščlanjuje, te slijedeći pravila gramatike engleskog jezika identificira značajnu riječ ili frazu, zatim koristeći skup pravila odnosno algoritam, pretvara je u novu rečenicu. Svoj program je nazvao ELIZA, po liku Elize iz Pigmalion Džordža Bernarda Šoa. U jednom eksperimentu programu ELIZA daje ulogu psihoterapeuta koji izjave pacijenta pretvara u jednostavna pitanja. ELIZA je ubrzo postala slavna i van MIT-a, te je dospjela u medije. Sam Weizenbaum je bio iznenađen brzinom i dubinom kojom su ljudi prihvatili program i služili se njime, te su, bez obzira na njegova objašnjenja šta se stvarno dešava, postajali „emocionalno angažirani“ nakon nekog vremena upotrebe. Weizenbaumova sekretarica je svjedočila njegovom programiranju ELIZE, ali je to nije spriječilo da razvije emocionalnu angažiranost. Nakon što je neko vrijeme koristila ELIZU zamolila je profesora da izađe, jer njegovo prisustvo narušava intimnost njenog razgovora s ELIZOM iz čega Joseph Weizenbaum zaključuje da „već izuzetno kratko izlaganje relativno jednostavnom programu posve normalne ljude može navesti na izrazito deluzivno razmišljanje.“

2000: 476). Iluzije ljepote, zabave i zdravog životnog stila su dijelovi industrije odgađanja i poricanja smrti.

Spektakl je zamka i time što „... parališe sjećanje i suzbija svaku istoriju koja proističe iz istorijskog vremena“ (Debor 2006: 44). Paralisanje historije i sjećanja ima za posljedicu pražnjenje kulturnog identiteta, jer kultura je uvijek historijski, grupni, stvaralački i transgeneracijski fenomen. Spektakl gradi globalnu kulturu istosti, brišući kulturi historijski i transgeneracijski karakter. Kultura kao stvaralački fenomen supstituirana je nametanjem potreba i želja i njihovim istovremenim zadovoljenjem. Ne ostavlja se ni vrijeme ni prostor za prošlost, pamćenje i sjećanje. Globalna kultura je „Frankenštajn“ novog doba, uprizorena iluzija savršenstva istosti, prostor u kome vlada osakaćeni engleski jezik kao *lingua franca* mreže, amputacija identiteta.

Optimista Negroponte (1998) spoznaju svodi na reprodukciju, a harmonizaciju presvlači saradnjom. Navodi npr. argument da „upotreba kompjutera pri učenju muzike – u vrlo mladom dobu je savršen primjer koristi koju računari pružaju, nudeći potpun opseg ulaznih tačaka“ (1998: 210). Ne svodi li se upravo u tom primjeru čovjek na „sakati“ oblik tehniciziranog muziciranja koje mu oduzima mogućnost specifičnog razvoja obje polutke mozga koje se istovremeno koriste pri muziciranju dvjema rukama kada sinhronizovano rade različite stvari.

I dok Negroponte vidi u mreži zajedništvo, „... skeptici dokazuju da se pojava Facebooka i društvenih medija (...) podudara s primjetnim povećanjem usamljenosti“ (McChesney 2014:32). Konekcija nudi osjećaj pseudozajedništva. Spektakl pak ima funkciju „porobljavanja svakodnevnice i slobodnog vremena posredstvom svijeta totalne zabave“ (Vuksanović 2008:14). Pervertiran je sam pojam slobodnog vremena koje ispunjava „... skup aktivnosti kojima se pojedinac po svojoj volji može potpuno predati, bilo da se odmara ili zabavlja, bilo da povećava razinu svoje obaviještenosti ili svoje naobrazbe, bilo da se dragovoljno društveno angažira, ili da ostvaruje svoju slobodnu stvaralačku sposobnost, nakon što se oslobodi svojih profesionalnih, obiteljskih i društvenih obveza“ (Božović 1975: 59), dok ga Marks (1974: 274) definira kao „vrijeme za slobodan razvitak“. Provođenjem slobodnog vremena na mreži čovjek postaje „biće osuđeno na to da do samorealizacije može doći samo posredstvom drugobivstva, dakle nečega u čemu se kao u zrcalu ogleda, čovjek je uvijek iznova osuđen na tehnološka posredovanja vlastitih ili tuđih ideja, želja, namjera, ideja, stavova, orijentacija“ (Alić 2019: 144). Stoga bi za vrijeme na mreži preciznije bilo reći da je sužanjsko, a ne slobodno.

U zamkama mreže najranjiviji su oni najmlađeg naraštaja koji su „zaliježpljeni za ekran (...) već oboljeli od hiperkinetičkih poremećaja nastalih usljed disfunkcionisanja mozga koji stvara nesuvislu aktivnost, teške poremećaje pažnje, nagla nekontrolisana motorna pražnjenja“ (Virilio 2000: 41). Zamke mreže su evidentne, dakle, na obje platforme. Posrijedi su promjene koje vode zabrinjavajućem otuđenju čovjeka od samog sebe.

3. MEDIJSKA PISMENOST

Polazna definicija medijske pismenosti ustanovljena je na Konferenciji o medijskoj pismenosti kao „spodobnost pristupa, analize i odašiljanja poruka posredstvom medija“.² Ova definicija se odnosi na tehnički aspekt rukovanja medijima (informatičku), ali i informacijsku pismenost. Na ovu definiciju nailazimo u različitim varijacijama, npr: „Medijska pismenost (...) podrazumijeva sposobnost korisnika da „plovi“ morem dostupnih informacija“ i uspješno razlikuje bitno od nebitnog, istinito od neistinitog, stvarno od imaginarnog u medijima“ (Turčilo 2014: 81). U istom tekstu ove autorice „... medijska pismenost dio je opće informacijske pismenosti i baš kao i informacijska pismenost, polazi od pitanja: kakve informacije trebam i kako da ih u najkraćem vremenu i uz minimalne resurse dobijem?“ (Ibid. 83). Dizdar i Rašidović (2014: 19) definiraju različite vrste pismenosti:

„Medijska pismenost odnosi se na sposobnost prihvatanja i kritičkog razmišljanja o informacijama dobivenim putem medija. Računarska ili informatička pismenost ostvaruje se putem definiranja nivoa upotrebe i operiranja kompjuterskim sistemima, mrežama i programima. Dok se informacijska pismenost bavi sadržajem, informatička se odnosi na tehnologiju, infrastrukturu i tehnološki „know-how“. Digitalna pismenost odnosi se na sposobnost čitanja i razumijevanja hiper teksta ili multimedijskih tekstova, a uključuje razumijevanje slika, zvuka i teksta dinamičkog i nesekvencionalnog hiperteksta. Vizuelna pismenost prema Fergusonu je skup vještina za skeptično, kritičko i uopćeno propitivanje vizuelnih i audio-vizuelnih materijala, što je važno za život pojedinca, s obzirom na to da se on odvija u vizuelnom društvu. Definirana na taj način, informacijska pismenost u kontekstu modernog društva znanja postaje vrstom funkcionalne pismenosti, metakompetencija, koja omogućava usvajanje novih vještina i znanja, a pojam savremene pismenosti dodatno se proširuje, pa obuhvata: medijsku, bibliotečku,

² The National Leadership Conference on Media Literacy, The Aspen institute Wye Center, Queenstown, Maryland, održana 07-09.12.1992. Izvorni tekst: „Definition. The groups' representatives settled on a basic definition of media literacy: it is the ability of a citizen to access, analyze, and produce information for specific outcomes.“ Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf> Preuzeto: 06. 08. 2021.

informatičku, digitalnu, te vizuelnu pismenost, a moguće je ovom skupu pismenosti dodati i neke druge vrste pismenosti neophodnih za stjecanje znanja.“

Autorice Turčilo i Tajić (2015) uvode i pojam kompjuterske pismenosti koji podrazumijeva tehničku upotrebu računara.

Lazić, Špiranec i Banek Zorica informacijsku pismenost definiraju kao vještinu korištenja različitih izvora informacija (knjižnice, online baze podataka itd.). Uvažavajući različite koncepte i definicije, autorice zaključuju da je okvir informacijske pismenosti definiran traženjem, pristupom, evaluacijom i korištenjem informacija (prema Kanižaj, Car 2018: 24). U radu autorice Vulić (2018: 353-370) nalazimo i sljedeće definicije:

„Prema Kovačević, medijska pismenost podrazumeva sposobnost konzumiranja i kritičkog razmišljanja o informacijama dobijenim putem mas medija kao i stečena teorijska znanja o medijima i masovnim komunikacijama i osposobljenost za razumevanje i analizu medijskih poruka, njihove istorijske, političke, sociološke i kulturne implikacije, kao i spoznaju o mogućnostima upotrebe i zloupotrebe medija. James Potter u delu “Medijska pismenost” ovaj pojam definiše kao ”skup gledišta koja u korišćenju medija aktivno primenjujemo da bismo protumačili značenje poruka koje primamo”. Potter naglašava da je to višestruki pojam sa brojnim aspektima i nije kategorija, već stalni proces. Takođe, daje i pregled različitih aspekata medija i pri tom se pretežno bavi njihovim uticajem i našim mogućnostima da se zaštitimo. Prema navodima ovog autora uporišta medijske pismenosti prepoznaju se u: ličnom položaju (ciljevi i želje), raspoloživom znanju (informacijske nauke) i u vještinama (analiza, evaluacija, grupisanje, indukcija, dedukcija, sinteza, apstrakcija).“

Evidentno je da je funkcionalna pismenost za digitalno doba opterećena jednom disperzijom pojmova, šaroliko definiranih i obimom i sadržajem, ali sve se definicije na onaj ili ovaj način uklapaju u polaznu definiciju medijske pismenosti. Inkonzistentnost je posebno naglašena u obimu pojma, te je kod jednih autora medijska pismenost subordiniran pojam informacijskoj pismenosti, a kod drugih je informacijska subordinirana medijskoj pismenosti. Kod nekih autora nalazimo uključene i druge vrste pismenosti, nedovoljno određene spram definicije medijske pismenosti. Ipak, budući da se sve definicije na neki način oslanjaju na polaznu definiciju iz 1992. godine važno je podsjetiti da ona sadrži tri radnje koje su obuhvaćene pojmom medijske pismenosti: **pristup** (tehnička upotreba medija: računarska, informatička, kompjuterska pismenost), **analiza** (odnos prema sadržaju: informacijske, digitalne, vizuelne, pismenosti) i **odašiljanje** (proizvodnju sadržaja i

diseminaciju drugim korisnicima, te objedinjuje ove dvije ranije radnje mijenjajući im smjer).

U ovom radu za pojam medijska pismenost podrazumijevat ćemo njenu njenu polaznu definiciju koja obuhvata tri navedene akcije koje se odnose na život u medijima: pristup, analizu i odašiljanje poruke, ali i razloge zašto je, po našem mišljenju, potrebno definiciju medijske pismenosti upotpuniti četvrtom akcijom **isključivanje** koja također ima cilj opismenjavanja za život sa medijima.

U kontekstu polazne definicije razlikujemo tri kategorije korisnika mreže:

1. Digitalni imigranti, doseljenici iz preddigitalnog doba koji su uglavnom ovladali kritičkim osvrtom na sadržaj.
2. Digitalni urođenici, domoroci, koji u pravilu vladaju pristupom i slanjem, tj. tehničkom upotrebom mreže.
3. Hibridna generacija koja je ovlada sa sve tri akcije polazne definicije medijske pismenosti: pristupom, analizom i odašiljanjem.

Medijska pismenost, po svojoj polaznoj definiciji, odnosi se na sve tri akcije, te bi bilo jednostavno zaključiti da se u cyber prostoru samo hibridna generacija smatra pismenom. Proširivanjem polazne definicije medijske pismenosti pitanje medijske pismenosti se usložnjava.

4. ISKLJUČIVANJE

Mrežu je nužno posmatrati iz njenog unutarnjeg ustroja i rada, „... na temelju binarne logike uključivanja/isključivanja, gdje granice se mijenjaju s vremenom, kako s promjenama u mrežnim programima, tako i sa uslovima izvođenja ovih programa“ (Castells 2004: 23)³. Definicija medijske pismenosti do sada je bila okrenuta samo jednoj strani te binarne opreke „uključivanju“, dok je izostala druga strana „isključivanje“, premda jedino obje odražavaju binarnu logiku mreže.

Skeptici uočavaju fenomen „da je tehnologija jednako sposobna biti i destruktivna i progresivna“ (McChesney 2014: 31). Zamku očitovanu u Virilioovoj dromologiji Metcalfe donosi u formulaciji: „... korisnost mreže sa svakim novim korisnikom raste sve većom brzinom“ (prema McChesney 2014: 169). Druga strana medalje je da „oni koji su isključeni iz mreže suočavaju se sa rastućom cijenom isključenja. Ovisno o

---

³ Izvorni tekst: „The network society works on the basis of a binary logic of inclusion/exclusion, whose boundaries change over time, both with the changes in the network’s programs and with the conditions of performance of these programs.“ (Castells 2004: 23)

važnosti mreže, posljedice isključenosti mogu biti jednake tome da ne postojite kao osoba“ (McChesney 2014: 170). Iza mobilističkog dividualnog identiteta, ili krize identiteta, postoji mnogo ozbiljnija promjena eshatološke postavke odnosa bivanja i postojanja.

„U industrijskom društvu, organiziranom oko ideje napretka i razvoja proizvodnih snaga postajanje strukturira bivanje, vrijeme potvrđuje prostor. U mrežnom društvu, prostor toka rastvara vrijeme narušavanjem niza događaja čineći ih simultanim, to uvodi društvo u strukturu efemernost: bivanje poništava postojanje“ (Castells 2004: 37)⁴.

Takvo bivanje poništava eshatologiju i postavlja novu ontologiju. Na mrežu se zapravo i,... ne može primijeniti ontološki kriterijum istinitosti, a da se ne zapadne u ozbiljne teškoće logičkog i epistemološkog karaktera (...) o ovoj simuliranoj realnosti možemo reći samo to da je ona u svojoj osnovi estetična, (dakle, čulna po svom porijeklu), ali i prividna (tj. da nema saznajni značaj u tradicionalnom značenju pojma) (...) svoje postojanje potvrđuje kao kontinuirani niz percepcija – egzistencija“ (Vuksanović 2008: 12). Fokus se, dakle, prebacuje sa onoga „što jest“ u ono što „izgleda da jest“. Uvođenje pojma „isključenja“ čovjeka s mreže u definiciju medijske pismenosti stoga ima svoje opravdanje kako u binarnoj logici mreže, tako i u oslobađanju vremena, koje ima svoju stvaralačku i oslobodajuću funkciju.

Zamke mreže očituju se, kako smo vidjeli, i na društvenoj i na individualnoj platformi, te je nakon devetnaest godina od usvajanja definicije medijske pismenosti neophodno razmisliti o njenoj dopuni. Definicija medijske pismenosti kao „sposobnost pristupa, analize i odašiljanja poruka posredstvom medija“ bez uključenja medijskog „isključivanja“ je torzična i ne uvažava puninu strukturirane kompleksnosti savremenog bivanja koje je sve manje mentalno, fizičko i duhovno iskustvo individue u slijedu vremena i prostora.

5. ZAKLJUČAK

Stavovi i skeptika i pobornika mreže ukazuju da je mrežu nemoguće izbjeći. Osim njenih kvaliteta postoje i brojne njene zamke na društvenoj i individualnoj platformi. Internet kao alat za širenje demokratije već se pokazao neučinkovit, ali istovremeno je vrlo umiješan u dromologiju, krizu demokratije i kreiranje novog društvenog

⁴ Izvorni tekst: „In industrial society, organized around the idea of progress and the development of productive forces, becoming structured being, time conformed to space. In the network society, the space of flows dissolves time by disordering the sequence of events and making them simultaneous, thus installing society in structural ephemerality: being cancels becoming“.

uređenja – netokratije. Korisnici mreže koji su sposobni uspostavljati kritički odmak postaju masa odnosno nova niža klasa – konzumtarijat.

Kontinuirana uključenost na mrežu proizvodi krizu identiteta, usamljenost, ovisnost, poremećaje pažnje, disfunkcionalnost mozga, umanjuje sposobnost kontemplacije. Medijska pismenost ima obavezu naučiti čovjeka kako da oslobodi slobodno vrijeme i osposobiti ga da živi sa medijima, a ne u medijima. Dosadašnja definicija medijske pismenosti utemeljena na funkciji uključivanja (pristup, analiza i odašiljanje poruke) zanemaruje binarnu logiku mreže i svrhu slobodnog vremena. Dromologija mreže ne dozvoljava intelektualnu „sporost“, te je potrebno dopuniti definiciju medijske pismenosti „isključivanjem“.

LITERATURA

1. Alić, Sead (2016), "Globalni ekran", *Logos: časopis za filozofiju i religiju*, Vol. 4, br.1, 95-118.
2. Alić, Sead (2019), "Fotošopiranje svijesti", *Eidos: časopis za filozofiju i društveno-humanistička istraživanja*, Godina III, Br. 3, 137-145.
3. Bard, Alexander, Jan Sonderqvist (2003), *Netokracija*, Differo, Zagreb
4. Bauman, Zygmunt (2011), *Tekuća modernost*, Pelago, Zagreb
5. Bodrijar, Žan (2009), *Pakt o lucidnosti ili inteligencija zla*, Arhipelag, Beograd
6. Božović, Ratko (1975), *Iskušenja slobodnog vremena*, Mala edicija ideja, Beograd
7. Car, Viktorija, Lejla Turčilo, Marijana Matović (ur.) (2015), *Medijska pismenost -preduvjet za odgovorne medije*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo
8. Carr, Nicholas (2011), *Plitko: Šta internet čini našem mozgu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
9. Castells, Manuel (2000), *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb
10. Castells, Manuel (2004), *The Network Society*, Eward Elgar Publishing, Cheltenham
11. Chomsky, Noam (2008), *Kontrola medija*, Rubikon, Novi Sad
12. Debor, Gi (2006), *Društvo spektakla*, Porodična biblioteka, Beograd
13. Dizdar, Senada, Ešrefa Beba Rašidović (2014), "Informacijska pismenost", u: *Informacijska pismenost – smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 5-24.

14. Dizdar, Senada, Lejla Turčilo, Ešrefa Beba Rašidović, Lejla Hajdarpašić (ur.) (2014), *Informacijska pismenost – smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
15. Kanižaj, Igor, Viktorija Car (2008), "Hrvatska: Nove prilike za sustavni pristup medijskoj pismenosti", u: *Medijska pismenost - preduvjet za odgovorne medije*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 19-38.
16. Manović, Lev (2015), *Jezik novih medija*, Clio, Beograd
17. Marks, Karl (1974), *Temelji slobode*, Naprijed, Zagreb
18. McChesney, Robert W. (2014), *Digitalna isključenost: Kako kapitalizam okreće internet protiv demokracije*, Multimedijalni institut, Zagreb
19. Negroponte, Nikolas (1998), *Biti digitalan*, Clio, Beograd
20. Turčilo, Lejla (2014), "Medijska pismenost kao dio informacijske pismenosti", u: *Informacijska pismenost – smjernice za razvoj inovativnih mrežnih modula*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 79-96.
21. Turčilo, Lejla, Lea Tajić (2015), "Bosna i Hercegovina: Nepostojanje strategije kompenzirano individualnim naporima u razvijanju medijske pismenosti", u: *Medijska pismenost-preduvjet za odgovorne medije*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 7-18.
22. Virilio, Pol (2000), *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad
23. Vuksanović, Divna (2008), *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, Čigoja štampa, Beograd
24. Vuksanović, Divna (2016), "Konsekvence medijskog posredovanja na savremenog čovjeka, telo i njegov svet", *Medijski dijalozi: časopis za istraživanja medija i društva*, godina IX, br. 23, 9-20.
25. Vulić, Tatjana (2018), "Medijska pismenost u vremenu digitalnih platformi: Stavovi srednjoškolaca", *DHS – Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli*, 1(4), 353-370.

Web izvori

1. The National Leadership Conference on Media Literacy, The Aspen institute Wye Center, Queenstown, Maryland, [online]. Dostupno na <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf> [06.08.2021.]

NET TRAPS – REASONS FOR COMPLETING THE DEFINITION OF MEDIA LITERACY

Summary:

The paper aims to present the characteristics of the net given through the prism of supporters and skeptics. That range reveals net traps at social platforms through the crisis of democracy as an introduction to netocracy, and at the individual platform. A particular problem that arises from this is the definitions of media literacy that are focused on life in the media. The paper presents completing the definition of media literacy with the term „exclusion“, which leads to life with media.

Keywords: net; media literacy; net traps; netocracy; exclusion

Adrese autorice
Authors' address

Tahani Komarica
Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije Sarajevo
tahani.kolar@gmail.com